

Annotation

The article is devoted to self-working in Ukraine 1960 – 1970th KHkhst., in particular, to tourist leisure of the Kievan young people and its difficult way of development.

Keywords: tourism, kiev youth, amateur tourism, sports tourism, tourist clubs, travel section, amateur tourist trips.

Джерела та література:

1. Тодоренко О. В., Коробков С. В. Розвиток самодіяльного туризму в Києві у 1950 – 70-х рр. ХХ ст. / О. В. Тодоренко, С. В. Коробков // Спогади ветеранів самодіяльного туристського руху в Україні. – Вип.2. – К.: Інститут туризму Федерації профспілок України, 2002. – С. 5 – 12.
2. Соловей Л. Діяльність київської школи туризму з підготовки кадрів сфери туризму в 1960 – 1970-х роках / Л. Соловей // ВІСНИК ЛЬВІВ. УН-ТУ VISNYK LVIV UNIV. Серія педагогічна. – Львів. – 2008. – Вип. 23. – С. 270 – 277.
3. Коробков С. В. Київська школа туризму в 1960-70-і рр. (з досвіду роботи) / С. В. Коробков // Спогади ветеранів самодіяльного туристського руху в Україні. – Вип. 2. – К.: Інститут туризму Федерації профспілок України, 2002. – С. 57 – 68.
4. Нечай А. Л., Иванов В. А. Секция туризма завода «Арсенал» / А. Л. Нечай, В. А. Иванов // Спогади ветеранів самодіяльного туристського руху в Україні. – Вип.2. – К.: Інститут туризму Федерації профспілок України, 2002. – С. 43 – 57.
5. Зінченко В. А. Молодіжний туризм в Українській РСР у 70-80-х рр. ХХ ст. (на основі діяльності «Супутника»): автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / В. А. Зінченко. – Донецьк, 2003. – С. 208.

УДК 94(477): 351.751.5 «1920/1930»

**Тетяна Стоян, Платон Стоян
(Київ)**

УНІФІКАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПРОСТОРУ ЯК АСПЕКТ ПОВСЯКДЕННОГО ЖИТТЯ УКРАЇНСЬКОГО РАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА 1920 – 1930-Х РОКІВ

Досліджено особливості, форми та методи діяльності органів політичної цензури щодо нагляду за пресою України в 1920 – 1930-х рр.

Ключові слова: політична цензура, партійно-радянська система цензури, Українська РСР, газети, журнали

Питання місця та ролі цензури в житті сучасного суспільства вже багато років не втрачає своєї актуальності. Останні події новітньої історії України засвідчили, що вектор нашої держави спрямований на європейську інтеграцію. Саме цей вибір українського народу актуалізує прагнення та конкретні дії української громадськості, демократично налаштованих політиків, науковців на подолання бар'єрів на шляху входження України до європейського цивілізаційного простору, в тому числі й інформаційного. Одним із таких бар'єрів може стати цензура, перш за все цензура засобів масової інформації.

Вивчення історичного досвіду та врахування уроків історії у царині інтелектуального та політичного життя суспільства, зокрема функціонування політичної цензури в підрадянській Україні 1920 – 1930-х років, сприятиме унеможливленню реставрації будь-яких форм обмеження інформації в нашій державі.

В 20 – 30-х роках ХХ ст. інформування радянського суспільства належало до пріоритетної ділянки ідеологічної роботи партійних органів, які здійснювали через пресу агітацію і пропаганду, формування комуністичної свідомості, нав'язуючи схеми, догми, ідеологеми, стереотипи, міфологеми про перевагу соціалізму над капіталізмом. Періодична преса (газети, журнали), бюлетені РАТАУ – ТАРС, програми радіомовлення виконували політично-ідеологічні функції монопартійної системи влади, уніфікуючи інформативний простір шляхом цензурного нагляду за публікаціями та ефіром.

В історіографії історії культури цей аспект повсякденного життя радянського суспільства й досі залишається «білою плямою». Тому метою даної наукової розвідки є аналіз діяльності партійно-радянських органів цензури щодо ідеологічного контролю за видавництвами, змістом газетних та журнальних публікацій в підрадянській Україні 20 – 30-х років ХХ ст.

На початку 1920-х років на теренах новоствореної радянської імперії ще зберігались певні рештки так званих опозиційних партій, а НЕП породжував «зміновіхівські» настрої серед інтелігенції і певних категорій службовців. Розуміючи роль засобів масової інформації у створенні ідеологічного підґрунтя радянської влади, в посиленні впливу на всі верстви суспільства, ЦК

РКП(б) протягом 1921 – 1922 рр. ухвалив чимало постанов, які стосувалися розвитку ідеологічних засад «партійно-радянської преси», розглядаючи її невід'ємною складовою частиною «загальнопартійної роботи». 22 лютого 1924 р. ЦК РКП(б) видав спеціальну постанову «Про посилення партійного керівництва пресою і роботою видавництва» [9, с. 110], встановивши безпосередній політичний контроль за газетним і журнальним матеріалом.

Політична цензура в Україні розпочала свою діяльність саме з нагляду за пресою, створивши 29 серпня 1922 р. ЦУД при НКО УСРР. Зокрема, його керівник І. Кулик просив 4 березня 1923 р. Харківську губпрокуратуру притягти до відповідальності редколегію газети «Харьковский понедельник» за «спотворення дійсності» [11, арк. 1].

Органи політцензури першої половини 1920-х років особливу увагу приділяли емігрантським газетам: «Дни», яку видавав в Берліні О.Ф. Керенський у 1922 – 1925 рр.; «Современные записки» – друкований орган правих есерів; «Русь» – газета «правокадетської групи», «За свободу», «За родину и свободу», редактором і засновником яких був Б. Савінков [20, с. 45] та ін. Особливості політичного нагляду за «білогвардійськими» емігрантськими газетами досить вичерпно показано в статті відомого російського дослідника з питань політичної цензури А.В. Блюма, яка вийшла у 1991 р. [1].

Радянська преса підлягала системному ідеологічному контролю, але не кожної газети чи журналу, а через політичний інструктаж редколегій, редакторів. Загалом в Україні у 1924 р. виходило 33 газети, у тому числі 10 українською мовою [12, арк. 4]. При оргвідділі ВУЦВКу діяло Бюро газетних вирізок (БГВ), яке вивчало пресу за конкретними рубриками: безпартійні конференції, земельне питання, освіта, загальні питання, директивні статті про політичне та соціально-економічне життя, праця, кооперація, торгівля, страхування, спрощення держaparату, постачання, промисловість. Бюро готувало пресзведення. БГВ вивчало громадські настрої, інформувало партійно-контрольні органи – ДПУ, прокуратуру, здійснюючи цензуру за суспільством шляхом аналізу преси. У вересні 1923 р. почало діяти Центральне бюро вирізок, тобто виникла певна система, основним завданням якої було вивчення газет, систематизація інформації, постачання нею наркоматів, виявлення політичного матеріалу, особливо про «куркульський бандитизм». 18 вересня 1923 р. газета «Вольнский пролетарий» опублікувала статтю про те, чому держава вишукує кондиційне зерно для експорту. Наркомпрод УСРР звернувся до Волинського губпродкомісара з таємним листом, у якому радив уникати подання та друку інформації про експорт зерна, яке селяни здавали в якості сільгосподатку, тому «...в газетах пропонується Вам не розвивати цього питання» [10]. Циркуляри Головліту 1924 р. також забороняли друкувати відомості про структуру ОДПУ, про аварії поїздів, про регулювання цін та ін. Так, 9 січня 1925 р. секретаріат ЦК РКП(б) заборонив випуск чисел № 28 – 29 журналу «Крокодил», у якому були карикатури на роботу партосередків [3, с. 49].

Джерелом висвітлення політичного контролю за пресою є записи до «Щоденника» С. О. Єфремова. Він згадує газети «Більшовик», «Пролетарська правда», «Вісті ВУЦВКу», які спотворювали не раз його інтерв'ю, а також А. Ю. Кримського, М. С. Грушевського. Статті, які друкували газети проти окремих учених ВУАН, С. Єфремов вважав замовленими [4, с. 142] глузував з пропаганди так званої «свободи друку» в УСРР, потішався від публікацій різних відгуків іноземних комуністів. Його висловлювання про цензуру у 1924 р. є досить вичерпними, які передають відносини автора і цензора – політредактора видавництва, редколегії часопису, газети. 14 січня 1927 р. С. Єфремов прочитав заборонену статтю М. Хвильовго «Україна чи Малоросія», але саме того дня ДПУ описало його бібліотеку в Академії. Під час фактичного вилучення його книг, журналів, газет він виголосив співробітникам ДПУ: «Я, кажу, маю діло з цензурою з 90-х років: бачив усяких цензорів – і розумних, і дурних, і придир, і потульних, але такої цензури, як тепер, воістину ще не було» [4, с. 454].

27 березня 1927 р., тобто на десятому році революційних перетворень, серед яких мали бути демократичні гасла про «свободу слова», Головліт під грифом «цілком таємно» видав черговий циркуляр, яким заборонив друкувати в газетах та журналах інформацію про сумні перспективи врожаю зернових культур, про експорт хліба, про існування в СРСР різних видів цензури, про структури ОДПУ, про випадки самогубств, про місцеперебування членів уряду, про девальвацію червінця [20, с. 119]. У грудні 1927 р. Головліт доповнив «Перелік відомостей, які не підлягають оголошенню» новими тематичними блоками: про страйки, демонстрації, маніфестації, безлад, про політичні настрої серед робітників та селян, про сутички з селянами, про розпуск «куркульсько-буржуазних рад», про репресії проти них, про кількість політичних злочинів, про вирок з оголошенням смертної кари по них, про адміністративні висилки [20, с. 132 – 133]. Категорично

заборонялося друкувати в газетах будь – яку інформацію, яка дискредитувала роботу «...попереднього і наступного контролю друкованого матеріалу, а також матеріали, які розкривають існуючі форми і методи цензурної роботи» [20, с. 133]. На початку січня 1928 р. Головліт наклав чергове табу на публікацію в пресі про внутріпартійне становище ВКП(б), про арешти і заслання опозиціонерів, про непорозуміння «між верхами і низами в партії», про замах на повстання в СРСР, «брехливі» та дискредитуючі статті про вождів революції, про релігію, містику, про жебрацтво та бідкування населення, про його невдоволення, а також статті загальнотеоретичного спрямування проти комунізму та радянського ладу [20, с. 135]. Вичерпний перелік заборон, після якого «свобода слова» була лімітована спеціальними інструкціями.

3 січня 1928 р. секретар ЦК КП(б)У О. В. Медведєв, секретар відділу преси ЦК КП(б)У Ф. Гладков та заввідділом преси А. Хвиля надіслали редакторам газет тасмного листа, у якому рекомендували «...виявити й виставити на громадське осудовисько осіб, конкретні причини, конкретних носіїв того «благополучія» завдяки якому темп хлібозаготівель став катастрофічно падати» [16, с. 2]. Разом з тим заборонялося «припускати паніки», але позитивно висловлюватися про паї в кооперації, про єдиний податок, селянську позику, про підвищення темпів хлібозаготівель. З'явилися також поради секретаря ЦК КП(б)У П. П. Любченка, який обурювався з того, що «...преса не завжди самостійно політично орієнтується» [2, арк. 9].

Хоча радянська цензура й діяла системно, проте на шпальтах все ж продовжували з'являтися публікації небажані радянській владі. До таких «небажаних» можна віднести надрукований у «Вістях ВУЦВКу» фельетон О. Вишні про жалюгідне матеріальне становище сільських педагогів, яких звільнили з роботи без надання пенсії, відтак вони працюють прачками, щоб «...з голоду не вмерти» [2].

Восени 1929 р. в Україні виходила 101 газета з місячним накладом понад 32 млн. примірників, не враховуючи заводських; з них центральних – 45 %, окружних – 55 %, а українською мовою 76,2 % [18, арк. 12]. Таку кількість преси перевірити було складно. Наприклад, газета «Радянське село» мала тираж 248 тис., одержувала на рік 150 – 200 тис. сількорівських листів, 25 тис. справ про зловживання службово-посадових осіб [14, арк. 14], але вони не потрапляли на сторінки газети, крім перевірених.

Готуючись до всесоюзної наради з питань агітаційно-пропагандистської та культурно-масової роботи, ЦК КП(б)У накреслив тези, у яких з'явилися заклики «проти правої опозиції», «проти класового ворога – непмана, куркуля», а також термін «російський великодержавний націоналізм» та «український націоналізм». Вони слугували редакторам газет за критерій політичного тлумачення друкованої продукції, засвідчували необхідність «...підсилити та поліпшити партійний провід пресою». Газети справді стали ареною для викриття «шкідництва» на ідеологічному фронті [6]. Це стосувалося також і журналів, які ототожнювали з «...легкою гарматою в ідеологічній нашій боротьбі, в боротьбі за соціалістичне будівництво...» [13, с. 4]. Українські журнали з'явилися пізніше порівняно з газетами, але у 1929 р. їх виходило 232, з них 17 % педагогічних, профспілкових – 11 %, право та будівництво – 9 %, сільське господарство – 9 %, техніка – 4 %, загального змісту – 7,3 %, решта з історії, географії, економіки [21, с. 5]. До літературних журналів були віднесені «Життя й революція», «Червоний шлях», а також «Авангард», до «...яких доводиться застосовувати хірургічні способи».

Літом 1930 р., щоб уникнути друкування інформації про масові акції протесту селян, Головліт надіслав до районних підрозділів інструкцію «Перелік з охорони державних тасмниць в пресі». До них належали факти відомості про страйки, антирадянські виступи, маніфестації [5, с. 284]. В циркулярах Головліту розписувалися обов'язки та права його уповноважених при видавництвах та політредакторів.

21 лютого 1931 р. культпропвідділ ЦК КП(б)У скликав нараду редакторів газет. На ній виступив П. П. Любченко, нагадавши редакторам про їх обов'язки та функції [13, арк. 220]. На початку квітня 1932 р. культпропвідділ ЦК КП(б)У надіслав циркулярного листа редакторам газет, у якому застерігав їх від ігнорування «правил літконтролю», тобто безпосередньо закликав до цензурного нагляду за друком. «Враховуючи «ідеологічні прориви», культпропвідділ ЦК КП(б)У запропонував наступні заходи: «1) Організувати роботу редакцій газет таким чином, щоб усунути всяку можливість проникнення до друку державних тасмниць; 2) Підсилити пильність при редагуванні всіх матеріалів, що їх друкують в газетах та неухильно додержуватися існуючого переліку питань, що складають військову та економічну тасмницю та ін.» [19, арк. 4].

Партійна цензура відслідковувала факти «прориву ідеологічного фронту», тобто потрапляння до преси «шкідливої інформації». Наприклад, 15 березня 1933 р. газета «Геть

неписьменність» опублікувала матеріал «Радянська країна вийшла на одне з перших місць серед найкультурніших країн», який викликав обурення завідуючого газетно-журнальним сектором культпропвідділу ЦК КП(б)У «т. Чередника». Партноменклатурник зауважив, що стаття не розкрила «класової природи країни», її відмінності перед капіталістичними країнами, а лише показала культуру, ніби «...культурні капіталістичні країни теж» [17, арк. 49]. 16 листопада 1933 р. він радив редакціям газет ретельно висвітлювати наслідки «чистки партії», виокремлювати сюжети про ідейно-політичне виховання співчуваючих [15, арк. 12].

Основним політичним цензором був Й. Сталін, який редагував не лише газети і журнали, він відредагував радянське суспільство згідно лєнінізму та сталінізму. Історики та архівісти опублікували листування Й. Сталіна та Л. М. Кагановича, яке свідчить про їх особисте корегування преси, утаємнення різної інформації про трагічні наслідки політично-економічних експериментів (за газетою «Правда») [7, с. 37]. Опубліковане між ними листування за 1931 – 1936 рр. розкриває основні шаблі становлення їх особистої цензури, залежності усієї системи політичного контролю від суб'єктивного тлумачення подій вищою ланкою парт номенклатури [7, с. 396].

Особисто слідкуючи за ключовими періодичними виданнями, Сталін дуже гостро реагував на порушення вимог політичної цензури. Підтримуючи «ідеологічно витримані» статті, Сталін накидався на «фальсифікаторів» і «ворогів», особливо серед іноземних кореспондентів. Він умовив французького письменника А. Барбюса, американського журналіста У. Дюранті та інших – писати замовні статті і репортажі про економічне диво в СРСР. Коли ж решта журналістів писала правду, Сталін скаженів від гніву. Зокрема, 15 липня 1932 р. Сталін довідався про те, що кореспондент газети «Нейс Фрей Прес» Бассехес написав «огидний пасквіль» на «радянську економічну політику», про використання примусової праці політв'язнів на лісоповалах, про недоліки госпрозрахунку. Його мали депортувати з СРСР, але залишили. «Тепер, – шаленів від гніву Сталін, – він знущається з приводу позики та колгоспної торгівлі. А ми мовчимо, ніби ідіоти, і терпимо брехню цього цуценяти капіталістичних лавочників. Біль-шо-ви-ки, хе-хе...» [8, с. 225]. Попередні висловлювання Сталіна стосовно преси були дипломатично виваженими, політично непохитними та емоційно стриманими, але цього разу публікації Бассехеса його «дістали». Він запропонував «...політи брудом цю капіталістичну мерзоту на сторінках «Правди» та «Известий», а згодом «...вигнати його з СРСР» [8, с. 226]. Бассехеса вислали лише у 1937 р., тобто через 5 років, щоб не здіймати політичного галасу, не зосереджувати зайвої уваги західної преси довкола голоду, репресій, карткової системи постачання робітників хлібом тощо. Переслідувань зазнав також британський журналіст Д. Керет, який інформував Європу та Америку про жахливий голод в Україні [22].

Ставлення органів політцензури до іноземних журналістів було однозначно негативним, навіть ворожим, але вони не мали засобів впливу на них. Інша справа іноземні відділи радянських періодичних видань, співробітники яких, за вказівкою Кагановича, пережили чергову політичну чистку протягом серпня 1932 р. Кожен крок іноземних кореспондентів відслідковували працівники ОДПУ, інформуючи партійні органи. Одержавши таке спецдонесення, Сталін запитував 19 лютого 1933 р. Молотова і Кагановича: «Чи не знаєте, хто дозволив американським кореспондентам в Москві поїхати на Кубань? Вони сфабрикували мерзенність про становище на Кубані (див. їх кореспонденції). Треба покласти цьому край і заборонити цим панам роз'їжджати по СРСР. Шпигунів і так багато в СРСР» [7, с. 307]. На Кубані та в Україні був Д. Керет, а можливо й інші журналісти, про яких згадував Сталін.

24 вересня 1933 р. питання пересування «інкореспондентів» територією СРСР порушив Л. Каганович, запропонувавши Сталіну встановити «...порядок надання дозволу у кожному конкретному випадку, допускаючи більш часті виїзди кореспондентів» [7, с. 361]. Порядок їх поїздок встановило політбюро ЦК ВКП(б) 23 лютого 1933 р., згідно якого дозвіл на конкретну поїздку до населеного пункту видавало Головне управління міліції. Зневага Сталіна до іноземних журналістів та газет мала політико-ідеологічну мотивацію, а також особисту, позаяк не кожен виконував соціальне замовлення Кремля.

Руйнівні наслідки сталінської колективізації та політики розкуркулення призвели до голоду 1932 – 1933 рр., які означали крах плану модернізації сільського господарства, тому завданням цензури було унеможливити просочування будь-якої негативної інформації до преси. Влітку 1932 р. Сталін знав про масовий голод в Україні, тому що особисто одержав листи від В. Я. Чубаря та Г. І. Петровського з викладом обставин та причин цієї катастрофи. 6 липня 1932 р., коли розпочалася Всеукраїнська конференція КП(б)У, Молотов та Каганович радилися зі

Сталінін стосовно характеру висвітлення в пресі її матеріалів. «Виникає питання, – підкреслювали вони, – як це висвітлювати в пресі. Щоб не давати підстав іноземній пресі, вважаємо потрібним дати виклад цієї критики в нашій пресі у стриманих тонах без друкування фактів про становище в поганих районах» [7, с. 219].

На початку січня 1934 р. були заарештовані редактори газети «Дас нойе Дорф» та журналу «Нойланд», які висвітлювали негативні явища колективізації в районах німецької етнорешки в Україні. Поступово газети оволоділи політичною риторикою репресивного спрямування: «українські націоналісти-контрреволюціонери», «агенти фашизму», «притуплення більшовицької пильності», «націоналістична пропаганда», «перекручення ленінської національної політики». Все це свідчило про те, що преса стала суб'єктом цензури, формуючи певним чином громадську думку, поширюючи ці жахливі ідеологеми в суспільстві.

Найпринциповіші питання міжнародної і внутрішньої політики, які мала висвітлювати центральна преса, узгоджували безпосередньо зі Сталінін. Протягом 1936 р., судячи з листування Сталіна, постійно надходили звертання до нього за дозволом оприлюднювати постанови партії, видрукувати ту чи іншу статтю кореспондента, журналіста, письменника [7, с. 638]. Володіючи пресою в СРСР, Сталін вдало маніпулював громадською думкою, використовуючи зізнання і каяття ще живих, але приречених жертв. Політична цензура та підступність тиранів співпрацювали і взаємодіяли. Публікації довкола процесу над «троцькістсько-зінов'євською» групою відбувалися за вказівкою та під контролем самого Сталіна, який став своєрідним шеф-редактором цього політичного дійства.

Преса в роки «великого терору» дійсно стала зброєю в руках Сталіна та його поплічників. Для тих, хто не потрапив до списків «ворогів народу» після лютого – березня 1937 р. та протягом 1938 р., було великим щастям. Редактори газет не встигали викреслювати засуджених «шпигунів», «диверсантів», «троцькістів», які до подання верстки чергового номера газети були радянськими діячами, а ранком – «ворогами народу». У травні 1937 р. відділ друку ЦК КП(б)У інформував політичне керівництво республіки про «вихваляння» різних «троцькістів» та надання газетами широкого розголосу їхніх промов. «Не дивлячись на неодноразові попередження і вказівки, – зазначалося у доповідній, – а також постанову ЦК ВКП(б) про неприпустимість у статтях, замітках і постановах про контрреволюціонерів троцькістів наводити, нібито для більшої яскравості їх висловлювання на сторінках газети, що таке наведення по суті є ніщо інше, як надання ворогам партії сторінок газети для пропагування своїх поглядів, все таки ряд газет це роблять». До системного контролю над газетами долучилася надумана проблема про зажим «російської преси» в Україні. Зокрема, 30 жовтня 1937 р. Л. Мехліс інформував секретарів ЦК ВКП(б) та особисто Сталіна про те, що в союзних республіках, крім «керівних» газет національними, виходять російською мовами, а в Україні «нічого подібного немає» [22, с. 482]. Справді газета ЦК КП(б)У «Комуніст» та «Вісті ВУЦВКу» виходили українською мовами, але вони представляли вищі органи партійно-радянської влади національної республіки, а прагнення видавати «керівну» російську газету означало відверту русифікацію центральної преси в Україні. Той же Л. Мехліс, який у 1937 р. очолював відділ преси та видавництва ЦК ВКП(б), фактично розігнав редакцію «Літературной газеты», призначив її повний склад, тому що його не влаштовував «ідейно-політичний рівень» цієї впливової газети [23, с. 489].

Кожна центральна газета, крім штатних політцензорів, мала внутрішніх агентів спецслужб НКВС: секретно-політичного відділу, Головного управління держбезпеки. Їх поєднання, яке особливо тісно переплелось у 1938 – 1939 рр., надало цензурним органам репресивних функцій. Головліт рекомендував провідним журналам «Літературный современник», «Звезда» ретельно переглядати рукописи, підвищити рівень критики. Політична цензура остаточно опанувала пресою, перетворила її на придаток партійних органів.

Джерела та література:

1. Блюм А. В. Печать русского зарубежья глазами Главлита и ГПУ / А. В. Блюм // Новый журнал (Нью-Йорк). – 1991. – № 183. – С. 264 – 282.
2. Вишня О. Малий фейлетон / О. Вишня // Вісті ВУЦВКу. – 1928. – 8 січня.
3. Власть и художественная интеллигенция. Документы ЦК РКП(б)–ВКП(б), ВЧК–ОГПУ–НКВД о культурной политике. 1917 – 1953 гг. / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. А. Артизов, О. Наумов. – М.: МФД, 2002. – 872 с.
4. Єфремов С. Щоденники, 1923 – 1929 / С. Єфремов. – К.: Рада, 1997. – 832 с.
5. История советской политической цензуры. Документы и комментарии / Отв. составитель и руководитель творческого коллектива Т. М. Горяева. – М.: РОССПЭН, 1997. – 627 с.
6. Політичне шкідництво у школі // Народній учитель. – 1929. – 1 грудня.

7. Сталин и Каганович. Переписка. 1931–1936 гг. / Сост. О. В. Хлевнюк, Р. У. Дэвис и др. – М.: РОССПЭН, 2001. – 798с.
8. Сталин И.В. Сочинения. – М., 1951. – Т. 13. Июль 1930 – январь 1934. – С. 319–320.
9. Хвильовий М. Камо грядеш / М. Хвильовий. – Харків: Книгоспілка, 1925. – 87 с.
10. ЦДАВО України. – Ф. 1. – Оп.2. – Спр. 1477. – 62 арк.
11. ЦДАВО України. – Ф.166. – Оп.3. – Спр. 972. – 23 арк.
12. ЦДАВО України. Ф. 1. – Оп.2. – Спр. 2411. – 4 арк.
13. ЦДАВО України. Ф. 1. – Оп.2. – Спр. 4186. – 242 арк.
14. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 3106. – 58 арк.
15. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 6215. – 41арк.
16. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 2697. – 112 арк.
17. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20. – Спр. 6216. – 178 арк.
18. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп. 20.– Спр. 3104. – 39арк.
19. ЦДАГО України. – Ф.1.–Оп. 20. – Спр. 5296. –26 арк.
20. Цензура в Советском Союзе. 1917 – 1991. Документы / Состав. А. В. Блюм. – М.: РОССПЭН, 2004. – XXII, 576 с.
21. Черняк Є. Журнальна проблема на Україні / Є. Черняк // Критика. – 1929. – № 12. – С. 5 – 23.
22. Большая цензура: Писатели и журналисты в Стране Советов. 1917 – 1956 / Под ред. акад. А. Н. Яковлева; сост. Л. В. Максименков. – М.: МФД: Материк, 2005. – 752 с.
23. More Than a Grain of Truth. The Biography of Gareth Richard Vaughan Jones / By Dr. Margaret Siriol Colley, With Nigel Linsan Colley. – Nottingham, 2005. – 449 p.

Анотація

Исследованы особенности, формы и методы деятельности органов политической цензуры по наблюдению за прессой Украины в 1920 – 1930-х гг.

Ключевые слова: политическая цензура, партийно-советская система цензуры, Украинская ССР, газеты, журналы.

Annotation

The features, forms and methods of political censorship of the of the press supervision in Ukraine in 1920-1930's were studied.

Key words: political censorship, party-Soviet system of censorship, Ukrainian SSR, newspapers, magazines.